

17051

VASILE GIONEA

ECOUL MEMORANDULUI
IN ȘCOLILE SECUNDARE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VASILE GIONEA

**ECOUL MEMORANDULUI
IN ȘCOLILE SECUNDARE**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din „Gazeta Jur-
dică a Transilvaniei”

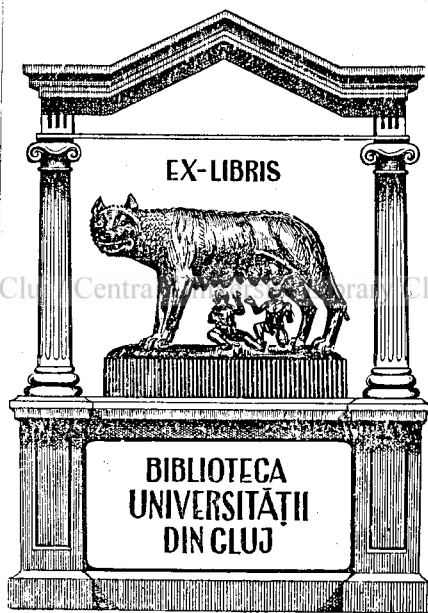

Imprimeriile „DACIA TRAIANĂ” Brașov

Inreg. Cam. Com. Br. sub Nr. 689/942 f. Soc.

17051

BIBL. UNIV. CLUJ-ȘTEF.
Nr. 837A - 1944.
Exemplar 1

*Infăptuitorilor Unirii din 1 Decembrie
1918, adolescenți în timpul Memorandu-
lui, care au sperat în desrobirea Tr a n-
s i l v a n i e i, au luptat și au realizat-o.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Realizarea dualismului austro-maghiar în 1867, est pentru Români din Transilvania începutul unei ere de șicane și opresiuni, de neînțatată luptă din partea Ungurilor de a le înăbuși conștiința națională, de a-i desființa ca neam.

Legile care se aduc, deși aparent consacră drepturi egale pentru toate naționalitățile din monarhie, sunt aplicate părtinitor și urmăresc același țel, de a forma o singură și mare națiune : națiunea maghiară.

Legea 44 din 1868 în toate dispozițiile ei în care vorbește de egala îndreptățire a naționalităților, rămâne literă moartă atunci când e vorba despre Români.

Cu toate că în preambulul ei legea fixează principiul egalității drepturilor tuturor naționalităților, din capul locului ea face discriminări: Astfel art. 2 din această lege arată ca limbă oficială a statului limba maghiară. În dispoziții meșteșugit stilizate, această limbă e declarată obligatorie în toată activitatea desfășurată de organele de stat administrative, judecătorești și executive. Limba română, ca și celelalte limbi ale diverselor naționalități, va putea și ea fi folosită, în mod excepțional, de funcționari, în raporturile cu cetățenii, arată art. 5 din aceeași lege.

Situația se prezintă limpede : limba maghiară e limbă oficială și va trebui folosită în viața publică. Celelalte limbi vor putea fi folosite, în mod excepțional, de funcționari. Dacă adăogăm însă, că toți funcționarii erau unguri și nu cunoșteau decât limba lor maternă, înțelegem câtă aplicare au avut dispozițiile din art. 5.

În toamna anului 1892 din cele 23 de comitate în care Români erau în majoritate, nu era dintre ei nici un comite suprem sau vice-comite. Era un singur președinte de Tribunal român și câțiva judecători. Un singur român profesor universitar, un singur inspector școlar, deși art. 27 din citata lege prevedea textual că pentru completarea posturilor în funcțiile publice și pentru înăintare, naționalitatea cuiva nu va fi o piedecă, ci se va ține seama exclusiv de capacitatea personală.

Cu toate că art. 2—12 din amintita lege, prevede că toate naționa-

litățile vor putea folosi limba lor în fața oficiilor și tribunalelor, precum și în fața autorităților comunale și ale comitatelor, limba română nu era niciodată îngăduită. Cererile adresate în românește erau respinse cu motivarea că nu sunt redactate în limba oficială, iar în fața autorităților și instanțelor judecătorești aceleia care grăia în limba sa, i se răspundea : „învață ungurește”.

Art. 17 prevedea că Ministerul Instrucțiunii Publice e dator să se îngrijească ca instituturile de învățământ ale statului, acolo unde membrii unei naționalități sunt în număr mai mare, să se poată cultiva în limba strămoșească, iar art. 18 adăuga că în școlile de stat superioare și secundare se va înființa acolo unde se vorbesc mai multe limbi, o catedră pentru limba și literatura fiecăreia din aceste limbi.

Totuși, nicicând în vreo școală de stat maghiară nu s'a admis predarea vreunui studiu decât în limba maghiară. Ba mai mult decât atât, în școlile confesionale românești, neajutate în nici un fel de statul maghiar, s'a impus învățarea limbei maghiare. Pentru ca măsura să fie mai eficace, această dispoziție s'a luat chiar pentru învățători, sub sancțiunea de a fi scoși din învățământ.

Din cele aproximativ 30 de ore săptămânal în învățământ, o bună parte trebuiau predate în limba maghiară.

Arbitrarul acesta fără precedent călca în picioare nepăsător cuprinsul art. 14 din legea din 1868, care asigură autonomia religioasă, și forurilor bisericești le da posibilitatea de a hotări, suveran, în chestiunile religioase și în materie de instrucție.

Fiindcă elevii se îndărătniceau să învețe o limbă străină de firea lor, în 1891 — cu toate protestele naționalităților care vedeau în cuprinsul ei „un atentat la viața familială” — se aduce legea azilelor de copii, prin care aceștia sunt obligați, dela vârsta de 3 ani, să învețe limba maghiară.

Art. 26 din legea pentru egala îndreptățire, permitea naționalităților să-și înființeze pe cheltuielile lor școli confesionale, determinând și limba de predare.

Oricâteori însă era solicitată autorizația de a înființa astfel de școli, se găseau destule motive pentru refuz. Românii, în schimb, erau obligați să contribuie la înființarea și întreținerea școlilor de stat maghiare.

În felul acesta Ungurii sperau că înăbușind orice manifestare de viață spirituală și națională românească, vor putea realiza o mare și indivizibilă națiune maghiară.

În pornirea lor șovină nu puteau înțelege că pe măsură ce opreliștele erau mai mari, pe măsură ce atentatele de desnaționalizare erau

mai acute, instinctul de conservare național românesc izburca mai viu, mai clocotitor.

Dascălii din învățământul primar, înfruntând toate riscurile, cereau copiilor să vorbească și să scrie numai românește, iar profesorii secundari ca Andrei Bârseanu, Valeriu Braniște, Gh. Pop, Vasile Goldiș și alții, dela școlile secundare, țineau lecții înflăcărâte, subliniind mereu nobila ascendență a Românilor. Scrutând trecutul și cercetând prezentul ei, nu uitau o clipă să accentueze menirea tinerelor generații.

În aceste împrejurări, procesul Memorandului început la 7 Mai 1894, era firesc să nu se desfășoare dincolo de preocupările tineretului școlar.

* * *

Presă românească, încă dela începutul primăverii anului 1894, a căutat să pregătească opinia publică pentru procesul care era sorocit în prima jumătate a lunii Mai.

Din primele zile ale lunii, Clujul fremăta și toată lumea aștepta cu înfrigurare desfășurarea unui proces care prin numărul și personalitatea acuzaților, prin faptele pentru care aceștia erau trași în fața juraților și chestiunile care veneau în discuție, putea fi socotit procesul întregului neam românesc din Transilvania și cel mai mare proces politic din toate câte avuseseră loc.

Tărani, comercianți, învățători și preoți, studenți, avocați, profesori și medici, reprezentanți ai tuturor claselor sociale, mânați de același îndemn, pătrunși de aceeași credință, luaseră drumul Clujului, să însoțească pe cei mai buni dintre ei, sortiți să sufere osândă pentru cetezanța de a fi cerut drepturi la viață.

* * *

Niciodată nu-i fusese dat Clujului să vadă o atât de impresionantă manifestație de solidarizare națională și să descifreze o mai unitară conștiință a unei mulțimi adunate din toate colțurile pământului transilvan, atât de împesărițată ca vârstă și stare socială.

Trecând nepăsători peste dispozițiile draconice ale regulamentelor, elevii din școlile secundare și echipe de studenți, încă din luna Aprilie împânziseră satetele și orașele Transilvaniei, chemând la procesul din Cluj pe toți Românii a căror conștiință de neam era aprinsă¹⁾.

* * *

Participarea plină de avânt a tineretului școlar, la evenimentele din primăvara anului 1894 n'a fost întâmplătoare. Ea era rezultatul

¹⁾ Informația ne-a fost dată de d-l dr. Aurel Olteanu, avocat în Baroul Brașov, pe atunci student.

unei pregătiri de fiecare clipă, pornind dela catedră, dela amvon și din presă.

De aceea credem că e cazul să amintim câțiva dascăli de mare prestigiu — evocați de curând atât de impresionant de d-l prof. Ion I. Lăpedatu *) — care au contribuit la creierea unui puternic curent naționalist în epoca de care vorbim.

Andrei Bârseanu, profesor de istorie, nu pierdea niciodată prilejul să vorbească elevilor și de istoria Țărilor Românești, știind să aprindă în sufletul lor dragostea și admirația pentru neamul românesc și pentru eroii lui făuritori și păstrători de Țară.

În fiecare vară, Andrei Bârseanu lua cu el câte un grup de elevi mai mari, colindând săptămâni de-a rândul pământul Transilvaniei, oprindu-se în fiecare loc unde găsea câte o mărturie a trecutului nostru, în fiecare colț de unde grăia un îndemn de viață națională.

Lumea satelor îi primia cu „inimă deschisă pe tinerii pelerini”, care aduceau cu tinerețea lor năvalnică încrederea într'un viitor drept al neamului.

Valeriu Branisce, profesor pentru scurt timp, dar îndeajuns să rămână neuitat de elevii lui. Tânăr, de un temperament vulcanic, capabil de gesturi care cucereau. Plecând odată cu elevii lui din Brașov la un măiaș al școalelor din Blaj, fac o manifestație la Piatra comemorativă dela Câmpia Libertății. Conferința profesorală sesizată, condamnă la carceră pe elevii participanți, dar Valeriu Branisce se încheie de bună voie cu ei, le citește și le comentează discursul lui Bărnuțiu.

Fiindcă încordarea dintre Români și Unguri creștea din zi în zi și cum școala nu-i oferea suficiente posibilități să-și rôtească gândul răspicat, Branisce ia conducerea ziarului „Trbuna”, mai apoi a ziarului „Dreptatea” dela Timișoara și în cele din urmă a gazetei „Patria” dela Cernăuți.

Pentru intransigența lui i s'au pornit 24 de procese de presă și a suferit doi ani temniță, pe care a făcut-o la Vaș.

O altă figură luminoasă a fost a lui Ghiță Pop, profesorul care și-a pierdut catedra fiindcă a ținut o cuvântare avântată, de înalt patriotizm, elevilor dela școlile românești din Brașov. „Există un spirit — spunea el — care e punctul de plecare, e firul conducător al tuturor mișcărilor mai însemnate din veacul nostru. El a transformat viața intelectuală și morală, el a dat direcțiune literaturilor, el este izvorul de apă vie pentru orice popor. Cunoașteți cu toții acest spirit, e spiritul național”.

*) Din anii Memorandului. Amintiri. Extras din vol. „Omagiu Prof. Lupas”. București, 1941.

Iar mai departe continua : „Da, deacum trebuie să știți că n'ați venit aici ca pentru mai târziu să puteți dormi pe perne, ci ați venit ca să vă oțeliți pentru o luptă crâncenă. În lupta aceasta, pe care nu noi am provocat-o, care ni s'a impus cu puterea, în lupta aceasta veți avea D-voastră să vă arătați vrednicia. Și cum să vi-o arătați ? Unire nesfârșimabilă între fiii de acelaș sânge, mândrie și demnitate națională în mijlocul urii și îngâmfarării dușmanului, iată conduita unui tânăr român în aceste vremuri de viitor. Numai astfel vă veți putea apropia de idealul națiunii, dar numai astfel și chemarea duhului sfânt ce azi s'a săvârșit cu atâta evlavie și pompă religioasă, are și un sens. Căci un popor care și-a uitat de datorințele sale, n'are drept să existe nici înaintea lui Dumnezeu, nici înaintea oamenilor.

Și pe lângă toate una e lipsă. E de lipsă iubirea nemărginită pentru tot ce e românesc. Fie că acel Duh ce ați chemat de sus, fie ca el să sădească în inimile D-voastră această iubire. În speranța aceasta, vă strig un puternic „Să trăiți”^{a)}.

Profesorul Ghiță Pop s'a dus dintre elevii lui, lăsându-i cu lacrimi în ochi, dar și cu amintirea vie a acelor zile când verbul lui simplu, dar convingător, făcuse să le bată inimile la unison și dăduse adolescenței lor un sens.

Vasile Goldiș a rămas în memoria elevilor săi tot atât de puternic. Vorbea hotărât, cald și scria cu mult curaj. El avea mai târziu să-și fixeze pentru totdeauna un loc în Istoria politică a Țării, ca unul care contribuise la întregirea României prin alipirea Transilvaniei.

Șirul dascălilor de acest fel, e desigur mare. Fiecare din ei era pătruns de idealul național. Fiecare se simțea dator ca pe lângă cunoștințele pe care le împărtășia de la catedră în cadrul programului, să mobilizeze simțirea tinerelor vârstare, să facă din ei luptători dârzi. Adolescenții aceștia idealști, neînfricați, duceau în satele și în orașele lor un crez viu, al împlinirii unei dreptăți istorice, ce n'avea să întârzie.

Purtau cu ei tumultul tinereții, se adăpau cu tăria tradiției, luminau tainele trecutului și descifrau enigmele viitorului, călăuziți de convingerea fermă că neamul românesc se apropia de ziua biruinții.

Presa era călăuzită de aceleași idei. Gazeta Transilvaniei, Tribuna, Dreptatea, Luminătorul, niciodată nu pierdeau prilejul să sublinieze silniciile la care erau supuși Românii de dincoace de munți, să denunțe abuzurile, să reamintească drepturile și să avertizeze asupra urmărilor.

Rând pe rând, Cornel Pop Păcuraru, Ștefan Albu, Ion Slavici, Ion Macavei, Traian H. Pop, Vasile Lucaciu, Valleriu Branisce,

^{a)} „Tribuna” 7/19 Oct. 1892. Reproduș de I. F. Lăpodatu. Studiul citat pag. 7—8.

Aurel Mureșianu și mulți alții au petrecut luni și ani după zăbrelele temnițelor din Cluj, Vaș și Seghedin, pentru că răscoleau conștiința națională a neamului lor.

În cei zece ani premergători Memorandului, nu mai puțin de 107 inculpați au fost condamnați la peste 59 de ani închisoare pentru delictе politice de presă.

* * *

Crescut în această ambianță, tineretul școlar fremăta oridecâteori era vorba de vreo manifestare cu caracter național. Niciuna însă n'a avut un ecou atât de profund ca procesul Memorandului.

Presă maghiară, cu mult înainte de ziua judecării, începuse să agite spiritele, să creeze o atmosferă încărcată. Presa românească răspundea și ea încercând să demonstreze legitimitatea cererilor din Memorand.

Vestea acestui proces împânzise toată Transilvania. În scurt timp, el a fost cunoscut în lumea întreagă și n'a fost țară în care să nu se infiereze politica maghiară față de națiunile din cuprinsul imperiului.

Elevii citeau în școală pe ascuns gazetele și urmăreau c'un tot mai viu interes desfășurarea întâmplărilor.

„Știam după nume — pe unii îi cunoșteam și din vedere — povestește d-l prof. I. I. Lăpedatu, elev de liceu pe atunci ⁴⁾ — pe toți membrii Comitetului Partidului Național. Chipurile lor scoase de prin gazete erau așezate la loc de frunte în locuințele noastre studențești”. „Procesul Memorandului avea să înceapă la 7 Mai din acel an, într-o zi de luni după Dumineca Tomii. Cu cât se apropia această zi, cu atât agitația în rândurile noastre sporia”.

În fiecare sat, în fiecare oraș, se alcătuiseră câte o delegație să meargă la Cluj pentru ziua procesului. Participanții erau întâmpinați de tineret în toate găurile pe unde treceau.

O emoționantă scenă povestește tot d-l I. I. Lăpedatu ⁵⁾ vorbind despre manifestația tineretului școlar din Brașov.

„Se dăduse cuvântul — arată d-sa — ca în momentul în care trenul va intra în gară să se intoneze „Deșteaptă-te Române”. Se și aranjă în față cântăreții cei mai buni. În această stare de agitare, profesorii fîn un scurt sfat. Unul dintre ei, Nicolae Popovici (i se spunea Nichi Popovici), un bărbat înalt, frumos, totdeauna foarte îngrijit, dar și foarte nervos, intră în grupul mare al elevilor și-i admoniază să se poarte liniștit.

„Se va face o manifestație mută” — spunea el. „Nu putem peri-

⁴⁾ Studiul citat, pag. 12.

⁵⁾ Ibidem, pag. 13—14.

clita școalele cu atitudini sgomotoase și fără scop. Nu este iertat să cântați”.

— „Dar dacă nu ne putem stăpâni” — îl întrerupe unul dintre elevii clasei a VIII-a. Era Valer Moldovan, actualul profesor dela Facultatea de Drept a Universității din Cluj.

Popovici, enervat peste măsură, ne apostrofează :

— „Vă vom învăța noi să vă stăpâniți” — și ne întoarce spatele.

Trenul se zărea. Pe peron liniște adâncă. Se părea că încetase orice respirație. Pe platformele din capătul vagoanelor de cl. II-a apar preoții dela Săcele cu o mulțime de țărani chipeși, în portul lor național de sărbătoare. Din ferestrele trenului, capete îmbujorate de emoția momentului. Erau mulți de peste Carpați, din „Țară”. Lumea stă descoperită. Se părea în adevăr că e vorba de o manifestație mută. Totul a durat câteva secunde. De-odată urale nesfârșite străbat văzduhul. Poliția și funcționarii gării grăbeau să atașeze vagoanele de care era încă nevoie și să pornească cât mai de grabă trenul. Dintr'un colț al peronului, se aud însă primele accente din „Deșteaptă-te Române”. În clipa următoare întreg peronul, întregul tren cânta imnul național. Valul de emoție cuprinsese pe toți. Entuziasmul și emoția erau la culme. Lumea întreagă cânta. Cu fața întoarsă spre cântăreși, cu ochii umezi de lacrimi, bățând tactul, cânta alături de toți și regretatul profesor Nichi Popovici. Uitase de toate. De sigur, înțelegea atunci pe elevul care-i ripostase: „Dar dacă nu ne putem stăpâni?” Va fi fost și el convins că sufletele nu pot fi stăpânite așa de ușor.

Trenul pleca în acordurile imnului național și a nesfârșitelor urale ale celor de față. Andrei Bârsearu se apropie de grupul nostru și ne spune : „Gândiți-vă ce cale triumfală va fi avut trenul acuzaților ?”

Cât de puternice și înălțătoare trebuie să fi fost clipele acelea și cât de adânc se vor fi săpat în sufletele obidiților Transilvăneni !

Pentru că dela 1848 nici un eveniment nu-l trăiseră atât de intens și de patetic.

Nici o speranță nu-i mai cutremurase, nici un semn al Destinului care să le arate că se apropie ziua izbăvirii.

Și fără îndoială că aceia care n'aveau să uite fiorul ce le încălzise inima, erau adolescenții din școalele secundare, cu suflet eroic și plin de avânt, tineri visători și idealști, gata să jertfească orice, fără să aștepte nimic. Fiindcă așa a fost și așa va fi întotdeauna tineretul.

Dealungul întregului parcurs al acuzaților și participanților la proces — soli pentru învinuiți ai dragostei neamului — elevii s'au amestecat în mulțime, au aruncat flori și au manifestat pentru izbânda celor prigoniți, cu toată ardoarea sufletului lor.

La Cluj, câți din ei n'au așteptat cu înfrigurare și teamă — începe-rea procesului !

În mulțimea încolonată care a condus pe acuzați la Curtea cu juri, tineretul n'a lipsit. Ziarele românești, pentru motive ușor de înțeles, n'au relevat însă participarea lor.

Cât timp a durat procesul, cine dintre ei va fi putut să-și abată gândurile de la debaterile care urmau, cum era de prevăzut, în disprețul tuturor legilor și drepturilor firești ale fiecărei națiuni ? Cine din acest tineret nu va fi sorbit cu emoție neîncercată, slova zărelor unde se vorbea de procesul Memorandului ?

Mintea cărui din acești adolescenți va mai fi fost preocupată de vreun alt gând ? Cine nu se va fi voit atunci alături de acuzați să îndure calvarul suferinții pentru neamul lui ?

Cuvintele inculpațiilor și apărătorilor redade de ziare, sau transmise din gură în gură, erau comentate de elevii aceștia, — până mai ieri sburdalnici, stăpâniți deodată de un aer grav, — cu atâta interes, cu atâta aprindere, ca și cum lor le-ar fi fost dat să răspundă atunci de Destinul neamului.

În timpul orelor, în recreații, când se întâlneau pe stradă, discuțiile lor alunecau spre același subiect : Memorandul.

Dealtfel, debaterile de la Cluj stăpâneau gândurile tuturor Românilor de dincoace și de dincolo de Carpați, după cum atenția întregii lumi era îndreptată spre același centru unde o concepție politică medieală își înălța pâlpârile agonice.

E greu pentru cei de azi, care se învârtesc în cadrul unui conformism mărunț și n'au trăit timpurile acelea să înțeleagă ce însemnează setea de ideal și cât de răscolitor era sentimentul național.

Desigur, în școlile din Brașov și Blaj, manifestările acestea se puteau face mai în voie decât în cele ungurești, fie că elevii de graiu românesc erau sau nu mai mulți la număr. Dar nici în aceste centre teama de sancțiune nu putea sugruma glasul conștiinței lor.

La liceul de Stat din Sibiu, în 16 Iunie 1894 se întrunește conferința profesorală să discute atitudinea elevilor care manifestaseră pentru memorandiști ⁶⁾.

Este semnificativ referatul pe care-l face dirigintele clasei a VIII-a, Ferenczy István : „Simțesc foarte bine ce mare importanță are mișcarea vizată și e de dorit ca, corpul didactic să-i dea importanța cuvenită, dar doresc totodată că ar fi bine dacă consiliul de miniștri ar lua în înalta considerație și ar debate astfel de operații primejdioase. Ne

⁶⁾ Prof. I. Stanciu, *Istoricul Liceului Gh. Lazăr din Sibiu, Dacia Traiană Sibiu*, pag. 158.

așteaptă împlinirea unor obligații importante patriotice și profesionale, întrucât avem dese ocazii să constatăm că tineretul român este contaminat de ideile agitatorilor triste care amenință de acum cu izbucnirea. Elevii noștri primesc epistole deschise, dela elevii români din alte instituții, toate provocări agitatorice.

Din aceste împrejurări doresc să constatăm că în sfera noastră noi nu vom putea elimina aceste neajunsuri și din cauza situației noastre, aici, în centrul mișcărilor daco-romane, noi nu vom putea apăra tineretul de influențele acestora. Aici e teologia ortodoxă, aici pedagogia ortodoxă, profesorii acestor instituții care odinioară au fost elevii acestui liceu, au figurat ca acuzați în procesul Memorandului, iar reînțoarcerea acestora a dat ocazie la manifestări în orașul nostru... E clar deci că nu e vorba de ceva trecător, ci tineretul într'adevăr simțește și se cugetă ca și acei agitatori condamnați. Din clasa a VIII-a au luat parte la manifestații trei elevi : Victor Florian, Manuil Iacob și Lazăr Triteanu și aci trebuie să amintesc că acești elevi, în urma purtării inadmisibile, deja mai dinainte au stat sub cercetarea dirigentului, au fost admoniați și certați⁷⁾).

În conferința profesorală s'a mai adus la cunoștință că au participat la manifestații elevi și din celelalte clase, fiind identificați : A. Ciobanu, F. Suci, C. Rosciuc, A. Petrovici, Gy. Ciugudean, D. Adamovici, P. Crișan, I. Boier, I. Bratu, A. Dancaș, I. Fane, O. Goga, G. Henteș, I. Illu, I. Chirilovici, C. Miculin, I. Oțoiu, A. Schiau, O. Tamasdan și I. Frunză.

Celor trei elevi din clasa VIII-a li s'a dat nota „rea” la purtare pentru motivul că ar fi petrecut în cârciumi și ar fi săvârșit și alte abateri dela regulamentele școlare, iar ceilalți amintiți, au fost notați cu „puțin corespunzător”.

În raportul Nr. 263 din 23 Iunie, adresat Inspectoratului, Direcția liceului dă următoarele explicații în legătură cu scăderea notei la purtare a elevilor amintiți : „E natural că nota scăzută la purtare e explicată. Am ezitat însă ca să aducem aceasta în legătură cu procesul Memorandului sau cu mișcarea românească, deci nu ne-a rămas altă decât să retăcem adevărata cauză a stricării purtării morale și s'o înlocuim în certificate cu alta mai vagă...”

În conferința din 28 Iunie, directorul liceului, aduce la cunoștința colegilor săi că elevii Români, pe lângă faptul că au amenințat pe colegii lor Unguri, au avut o atitudine condamnabilă și față de profesorii lor Kárpáthy Gustav și Székely István, cel dintâiu fiind atacat cu pie-

⁷⁾ Reprodus după I. I. Stanciu. Op. cit. pag. 158—159

tre în seara zilei de 23 Iunie 1894 lângă un pod de lemn în orașul de jos, iar celui de al doilea, i s'au spart geamurile dela casă.

O mărturisire prețioasă în legătură cu spiritul școlărilor din această vreme o găsim în raportul Direcției Liceului din Sibiu No. 199 din 23 Mai 1894, adresat Inspectorului Regional :

„Ziarele române amintite în circulara alăturată, precum și altele neamintite, toate sunt pline de ură împotriva Maghiarilor. Elevii noștri Români, acasă, în decursul studiului își dau din mână în mână Tribuna și ca distracție se ocupă și cu foaia locală umoristică, cu scârbosul Calicul... Societatea de lectură, numită după Andrei Șaguna, are o sală de lectură pe masa căreia se află zi de zi 20 până la 30 ziare din Ardeal, din Ungaria și din România.

Îmi închipui că elevii liceului cercetând biserica împreună cu elevii seminarului teologic ort. din localitate vor afla și natural, că elevii liceului de Stat vor cerceta și ședințele societății de lectură a seminarului, precum vor utiliza și biblioteca și sala de lectură a acestuia. Numai așa se poate explica că acești elevi ai liceului de Stat devenind bărbați, se fac cei mai gălăgioși agitatori și că în procesul de presă din urmă (Memorandul) avut în Cluj, cei mai mulți acuzați și apărători, odinioară, au fost elevii acestui liceu.

E deci necesar ca nu numai direcția liceului de Stat, ci și seminarul teologic pedagogic ort. local, să interzică citirea ziarelor politice, în special să fie interzise Tribuna, Calicul, Telegraful Român, Luminătorul, Gazeta și toate cele din România... iar operele lui Șincai, Klein, Xenopol, Treb. Laurian... să fie confiscate din biblioteca lor.

Mai puțin important, dar totuși ar fi de dorit ca să se interzică purtarea tricoulului românesc, dovada externă a păcătoaselor sentimente interne, precum și cântecele naționale românești. Aceste dispoziții să se aplice chiar și elevilor seminariali”^{*)}.

Ungurii nu puteau așadar să-și ascundă îngrijorarea și indignarea totodată pentru astfel de manifestații care își aveau leagănul în școală. Ca în toate împrejurările, ei încercau să le oprime în fașe.

D-l Prof. I. Oțoiu, elev pe atunci în clasa IV-a a liceului din Sibiu, unul din cei persecutați pentru că a participat la manifestația pentru memorandiști, povestește^{*)} că în timpul unei ore, colegul său O. Tămășdan — amintit și el mai sus — a fost surprins de un profesor citind ziarul Tribuna.

*) Reprodus după I. I. Stanciu, op. cit. pag. 161.

*) Impresii dela procesul Memorandului. Manuscris aflat în posesia d-lui prof. I. Mateiu.

Admonestat, elevul a replicat ferm : „In Tribuna scrie că vom învinge”.

Profesorul a rămas consternat de curajul răspunsului. De atunci elevul Tămășdan a fost privit de colegii lui ca „exponentul convingerilor lor curate și sincere”.

Elevul Tămășdan să tot fi avut 14 ani !

* * *

Cât de răscolitor trebuie să fi fost și cât de obsedant îi va fi urmărit pe elevii aceștia verbul apărătorului Frâncu, care striga în fața răsbunătoarei justiții maghiare :

„Protestăm că această Curte cu jurați astfel compusă este chemată să decidă într'un proces politic, fiindcă fiecare membru al acestei Curți cu jurați aparține partidului independent național, care stă față în față cu partidul național român, prin urmare interesul și părtinirea stau ca judecători față de acuzați.

Onorat Tribunal,

Când Sèzes apăra pe Ludovic al XVI-lea spunea Tribunalului de sânge al Conventului : „Caut pe judecători dar văd numai călăi . . .” Ce val de mândrie va fi copleșit inimile lor când Rațiu cu glasul lui adânc, rostea în fața juraților sentința de condamnare a unui neam opresor, dictată de conștiința întregii lumi civilizate, dar mai cu seamă de sentimentul de demnitate atât de mult sbucuit în cursul veacurilor, al neamului românesc, care pusese capăt răbdării :

„Un popor întreg nu poate fi târit pe banca acuzaților. Noi n'am venit aici ca să ne apărăm, ci ca să acuzăm”.

Elevilor de atunci le-a fost dat să vadă în 1918 împlinirea visului pentru care luptau memorandiștii.

În ultimii 20 de ani ei au purtat mai departe făclia iubirii de neam, împărtășind din plinul lor sufletesc, noilor generații.

Unii din ei s'au dus dintre noi, dar au încrestat în sufletul urmașilor credința fanatică în năzuința de mai bine și rostul idealurilor, părgii fără de care omenirea nu s'ar putea menține.